

Goran Jakovljević

UDK: 940.1(497.5-35Bjelovar)

Stručni članak

Rukopis prihvaćen za tisak: 18. 2. 2009.

BJELOVAR U SREDNJOVJEKOVNIM VRELIMA

Sažetak

Analiza pojavljivanja imena Bjelovar u dostupnim srednjovjekovnim pisanim ili kartografskim vrelima bitno mijenja do sada prihvaćane postavke recentnih povjesničara te odbacuje uvriježena mišljenja o tome da je Bjelovar u prvoj polovini 15. st. bio „malo sajmišno mjesto u rovišćanskoj županiji“. Bjelovar se, istina spominje u vrelima još od 1320. g., ali sve do 1482. g., kada to potkrepljuju topografski nazivi okolnih srednjovjekovnih posjeda, dokumenti se odnose ili na Bjelovar u zelinskom kraju ili na „grad kralja Bele“. Tome u prilog govore i genealoški podaci osoba spominjanih u vrelima, s obzirom na to da je riječ o pripadnicima komarničkog ili moravečkog plemstva koji su imali posjede zapadno od Križevaca i Malog Kalnika. U kartografskim vrelima Bjelovar se spominje tek od 1639. g. na karti Johanna Winklera, kada se učvrstila krajiška granica, a kartografske oznake pomažu nam i u sagledavanju njegove transformacije od običnog posjeda preko utvrđenog mjesta do većeg agrarnog naselja. Svi dostupni podaci također govore i o tome da Bjelovar svoje statusne simbole, kao što su cehovske i sajamske privilegije, dobiva tek osnutkom grada 1770., odnosno 1772. g.

Ključne riječi: Bjelovar; Beloblaće; castri nostri de Bela; Jakobove Sredice.

Današnje upravno, gospodarsko i kulturno središte Bjelovarsko-bilogorske županije, Bjelovar, mjesto je vrlo zanimljive prošlosti, od prapovijesti pa do današnjih dana. Najstarija razdoblja dobro su dokumentirana arheološkim nalazima, no srednjovjekovlje izaziva mnoge dvojbe. Naime, sporno je prvo pojavljivanje imena Bjelovar u srednjovjekovnim vrelima te sve ono što je prethodilo trenutku njegova „službena“ stupanja na povijesnu pozornicu 1755. g. odlukom carice Marije Terezije o podizanju novoga grada.

Recentni povjesničari uzimaju 1423. g. kao godinu prvog pojavljivanja Bjelovara u srednjovjekovnim vrelima, i to kao naselje Beloblaće, a najveći zagovornik tog podatka bio je J. Buturac.¹ Kao dokaz svojoj tvrdnji autor citira ispravu kralja

Žigmunda od 18. prosinca 1423. g.² kojom on daje Egidijevim sinovima Jakobu i kanoniku Martinu iz Jakozerdahela (Velikih Sredica) za zasluge u ratovima protiv Turaka, Bošnjaka, Venecije, Husita i ostalih shizmatika posjede Dijaneševo Selo, Beloblaće, Malo Međurječje, Pleternu, Pičev Brijeg i Damjanteleke. Autor smatra da bi Beloblaće moglo biti Bjelovar (bez posebnog argumentiranja) vjerojatno zbog „susjedstva“ današnjih Velikih Sredica i centra današnjeg grada, a i korijen riječi Beloblaće vrlo je sličan nekadašnjem pisanju imena grada (Belovar).

Uzimajući Buturca kao neosporni autoritet, kasniji autori³ nekritički prepisuju tu godinu ne uzimajući u obzir srednjovjekovnu topografiju toga kraja niti komparirajući povijesne podatke za Bjelovaru susjedna naselja. Od njih se razlikuje A. Horvat, koja, obrađujući urbanističku problematiku centra današnjeg Bjelovara, u bilješci napominje da se prema kanonskim vizitacijama može zaključiti kako je nekadašnja Bjeloblacka današnje Veliko Trojstvo (*Belloplaczka vulgo Troisztuo*),⁴ no i ona ponavlja pogrešnu sintagmu o Bjelovaru koji je „1420. g. bio malo selo sa sajmovima u rovišćanskoj županiji“⁵ (taj podatak ponovno će biti spomenut u natuknici «Bjelovar» Likovne enciklopedije Jugoslavije iz 1984. g.).⁶ Za A. Horvat povijesni autoritet koji je citirala jest J. Bösendorfer,⁷ a njemu, pak, D. Csánki⁸ (Bösendorfer i Csánki razlikuju se u ubikaciji naselja: prvi smatra da je riječ o Belovaru u Mađarskoj, a drugi da je riječ o današnjem Bjelovaru), dok nakon nje preciznije podatke o tom problemu iznosi jedino S. Kožul, koji citira vizitaciju Petra Pucza iz 1704. g. za župnu crkvu Presvetog Trojstva *in Belloblaczka*.⁹ Kronološki obol pojavljivanju imena Bjelovara u vrelima daje G. Heller¹⁰ uzimajući kao prvu godinu spominjanja 1482.

Problematici prvog pojavljivanja imena Bjelovara u srednjem vijeku možemo pristupiti na tri načina: prvi je razmatranje kronološko-topografskih činjenica baziranih na dostupnim srednjovjekovnim vrelima, drugi je razmatranje genealoških mogućnosti temeljenih na imenima i titulama pojedinih osoba iz vrela, a treći analiza dostupnih kartografskih vrela.

Govoreći o topografiji bjelovarskog kraja početkom ranog srednjovjekovlja, kada su još postojale stare plemenske župe, jasno sam pokazao da je – obzirom na puni život tadašnjih velikih posjeda Česmica, Plavnice i Jakobove Sredice do druge polovine 16. st., a čije su se granice preklapale na području današnjeg Bjelovara – gotovo nikakva mogućnost postojanja još jednog značajnijeg naselja dostojnog spominjanja u vrelima,¹¹ te je stoga zanimljivo vidjeti kronologiju spominjanja tog imena u dostupnim dokumentima.

Ime Bjelovar prvi se put spominje 1320. g. u Kukuljevićevoj raspravi o vranskom prioratu, a citira ga M. Wertner govoreći „o Nikoli iz Ludbrega, sinu Petrovom, koji za Ivana osvaja natrag grad Bjelovar i od njih za to dobija Črnc kod Ludbrega i još neko imanje kod Zeline u bjelovarskoj županiji“.¹² Međutim, u izvornoj ispravi na

koju se poziva Kukuljević Bjelovar se ne spominje *explicite*, već kao „*castri nostri de Bela*“.¹³

Godine 1412. Bjelovar se spominje u dvije isprave: 25. kolovoza u izvješću čazmanskog kaptola kralju o neuspjelom mirenju između zagrebačkog kaptola i kalničkog kapetana Žigmunda oko nekih posjeda na Bednji¹⁴ te 16. listopada u svjedočenju bana Pavla Čupora o uvredama kalničkog kapetana izrečene predstavniku zagrebačkog kaptola Stjepanu, varaždinskom arhiđakonu, prigodom prethodnog događaja.¹⁵ Među svjedocima prvog događaja spominje se Ladislav, sin Lodomera iz Bjelovara, a kod drugog svjedočenja Nikola, sin Ciprijana, također iz Bjelovara. Porijeklo ostalih svjedoka u spomenutim ispravama kao kaptolskih pouzdanika (Susedgrad, Brezovica, Psarjevo itd.) pokazuju da je dotični Bjelovar najvjerojatnije današnji Belovar u zelinskom kraju.

Među omiljene *homines fideles* zagrebačkog kaptola 6. veljače 1413. g. ponovno se spominje Ladislav, sin Lodomera iz Bjelovara, i to u naredbi kralja Žigmunda Kaptolu da uz kraljeva povjerenika i njegov član sudjeluje u posjedovnim parnicama pavlina iz samostana Blažene Djevice Marije u Gornjoj Dubici.¹⁶ Jedinu bi zabunu možda moglo izazvati spominjanje imena Stjepana i Martina, sinova Meliesa iz Pongračovca, odnosno današnjeg Predavca kod Bjelovara, ali je iz ostalih toponima mjesta odakle dolaze kaptolski povjerenici vidljivo da je kaptol nastojao birati svoje ljude s čitavog teritorija na kojem djeluje (Greda, Srijedska, Brezovica, Gorica itd.).

Nikola, sin spomenutog Ladislava iz Bjelovara, spominje se 27. listopada 1421. g. kao *prefati David bani* (David Lachk de Zantho) u priporu između zagrebačkog kaptola i obitelji Čupor zbog međa između kaptolskog posjeda Sisak i obiteljskog posjeda Čuporovih,¹⁷ a jedina poveznica s okolicom današnjeg Bjelovara može biti samo Vrtlin ili Sloboština, koji se spominje kao posjed jednog od kaptolskih povjerenika, Farkaša.

Godine 1465. Margarita, udovica literata Ivana Baranića iz Bjelovara, vodila je spor s Dorotejom, udovicom Đure Ivanovića iz Brezovice, te protiv Blaža Brige iz Jakobovih Sredica i Stjepana iz Žitomirja zbog okupacije posjeda,¹⁸ a isprava je napisana na Malom Kalniku, gdje su stolovali banovi Emerik Zapolja i Nikola Vilak.

Godine 1482. toponim Bjelovar prvi se put može uvjetno smjestiti u kontekst rasprostiranja današnjega grada, i to preko isprave kojom Ivan, sin Blaža Brige iz Jakobovih Sredica, zahvaljuje viceprotonotaru kraljevine Slavonije Petru iz Gudovca u postupku nasljeđivanja posjeda Jakbove Sredice, Stare Plavnice, Ilinac (današnji Zvijerci), Kakinac i Bjelovar u Križevačkoj te Susedgrad u Zagrebačkoj županiji.¹⁹ Iako i G. Heller tu godinu uzima kao prvo spominjanje današnjeg Bjelovara u izvorima, iz te kratke isprave ipak nije moguće – bez obzira na toponime ostalih posjeda, koji

označavaju naselja u arealu današnjeg grada – jasno utvrditi je li spomenuti Bjelovar neki novi posjed nastao dodatnim cijepanjem velikog posjeda Jakobove Sredice ili je opet riječ o Bjelovaru kraj Zeline.

Samo mjesec dana kasnije, odlukom kralja Matije Korvina, Briga je ostao bez svojih posjeda, a među njima se spominju Beloblaće, Jakobove Sredice, Korenovo, Ivanušovac, Stare Plavnice i Kakinac te Samobor, a dodatnu potvrdu da se radi o današnjem bjelovarskom kraju daje i toponim Miletinac, koji se nalazio na području današnjeg Klokočevca.²⁰ Tu je pojam Beloblaće nejasan (je li riječ o Beloblaću iz 1423. g. ili pisarovoj pogrešci), poglavito stoga što se već u siječnju 1483. g. Bjelovar ponovno spominje u kontekstu uvođenja Petra iz Gudovca u posjede Stare Plavnice, Ilinac, Kakinac, Jakobove Sredice, Samobor i Bjelovar.²¹ Isprava pak, općenito datirana u 15. st., koja kratko spominje sklapanje mira među dijelom bjelovarskih plemića, zadnja je isprava tog stoljeća koja spominje pojam Bjelovar.²²

Iz 16. st. potječu tri isprave u kojima se spominje Bjelovar, ali o njegovu zemljopisnom smještaju ne treba dvojiti. U ispravi iz 1510. g. spominje se Ivan Baranić iz Bjelovara (ista obitelj koja se spominje 1465. g.), koji je, pak, bio sin Tome iz Rakovca.²³ Toponimi Rakovac, Gostović (današnja Lovrečina kod Vrbovca) i Križevci jasno govore da je ovdje riječ o Bjelovaru u zelinskom kraju, a topografski su nedvojbene i isprave iz studenoga,²⁴ odnosno prosinca 1512. g.²⁵ u kojima se govori o uvođenju u posjed Lorencija Bradeča iz Ladomerca, kojima ga je obdario kralj Vladislav (od spomenutih najpoznatiji su toponimi Glavnica, Križevci, Paukov vrh, Vukovje, Hrašćina, Nespeš i Jasenovica) te o uništavanju sela Drenovca vlasnika Stjepana Bistričkog (Marija Bistrica).

Od dvanaest spomenutih isprava u kojima je zabilježen Bjelovar na temelju topografskih odrednica moguće je dakle izdvojiti samo one iz 1482. i 1483. g. kao relevantne za današnji grad Bjelovar i njegovu okolicu, dok sve ostale spominju područje zapadno od Križevaca. Naime, Križevačka županija – kao jedna od najvećih u tadašnjoj Hrvatskoj (donjoj Slavoniji) – još od postojanja plemenskih župa u 13. st. – na zapadu je zauzimala područje od rijeke Lonje kod utoka potoka Dulepske do Bednje i izvora Koprivnice,²⁶ dok joj je istočna granica sezala do Valpova. Ako topografskim odrednicama pridodamo genealošku komponentu analize vrela, spominjanje dviju ličnosti – Nikole Ludbreškoga, člana komarničkog plemstva koji je 1319. g. dobio veliki dio posjeda Gostović u Križevačkoj županiji,²⁷ te Tome Rakovečkoga, koji je pripadao moravečkom plemstvu²⁸ i čiji je sin Bartol također dobio dio Gostovića²⁹, jasno pokazuje gdje trebamo tražiti Bjelovar iz isprava prve polovine 15. st. Zabunu ne može izazvati ni spominjanje čazmanskog kaptola u pojedinim ispravama (npr. iz 1412. g.), s obzirom na to da je u trenutku kad ga je 1232. g. osnovao biskup Stjepan on postao vjerodostojno mjesto (*locus credibili*) za

sva ona područja koja su dolazila u obzir u razdoblju stvaranja Križevačke županije. U ispravama također možemo zamijetiti da su u pravnim poslovima zajednički sudjelovali predstavnici čazmanskog kaptola i križevački župan, što je značilo da se Križevačka županija teritorijalno prostirala na ono područje na kojem je djelovao i kaptol.

Topografski pojam Beloblata vrlo je star: prvi ga put susrećemo 1200. g. u ispravi kojom ugarsko-hrvatski kralj Emerik potvrđuje Zagrebačkoj biskupiji posjed Čazmu, koji joj je dodijelio još kralj Ladislav.³⁰ Opisane granice Čazme (današnja Ivanska) omeđuju dosta velik teritorij kojem je na sjeverozapadu također biskupski posjed Dubrava. Te iste granice spominju se i sljedeće godine, kada na molbu biskupa Dominika kralj Emerik nalaže da se učini utvrđivanje kaptolskih međa.³¹ Neki se toponimi u transkripciji neznatno razlikuju (potoci Dobouk, odnosno Dobouc te Prestika, odnosno Pritiska; Rosuk, odnosno Rosud), što u osnovi ne mijenja topografsku sliku terena, a neki se spominju samo jedanput (zemlje Berislava, Ugrina i Razumena, crkva sv. Ivana, selo i rijeka Zelina, most Vratislava od Lomne).

Toponim Beloblaće eksplicitnije se veže uz bjelovarski kraj ispravama kralja Žigmunda od 18. prosinca 1423. i 8. lipnja 1424. g. te kaptolskom potvrdom od 5. veljače 1424. g., kojima on potvrđuje Jakovu i Martinu, sinovima Egidija iz Jakozerdahela (Velikih Sredica), dijelove tog posjeda pod imenom Beloblaće, Damjanteleke (kod Zrinskog Topolovca),³² Dijaneševa sela (kod Pavlin Kloštra), Malo Međurječje, Pleternu, Pičev brijeg. Uvođenju u posjed poimence sudjeluju kraljevi ljudi Nikola ili Grgur, sinovi Petra iz Palične Sv. Petra (Severina) te Nikola iz Međurječja (Međurače). Ta isprava nije toliko važna zbog spominjanja Beloblaća, već je bitna u razmišljanjima o veličini i teritorijalnom rasprostriranju posjeda Jakobove Sredice. To darovanje 1473. g. potvrđuje i kralj Matija Korvin.³³

Nakon spominjanja Beloblaća 1482. g. ono je zabilježeno i u obliku pridjeva iza osobnog imena (Marko Bjeloblacki) 1496. g. u ispravi koja još spominje Đuru Sumanfija iz Jakobovih Sredica i Petra iz Gudovca, ali bez ijednog drugog toponima (osim sela Pleterna) koji bi pomogao u preciznijem određivanju položaja mjesta iz kojeg potječe dotični Marko.³⁴

Ako analiziramo dostupna kartografska vrela, moramo reći da na najstarijem prikazu današnjega bjelovarskog kraja na Lazarusovoj karti Ugarske iz 1528. g.³⁵ nećemo naći nijedan pojam koji bi ukazivao na postojanje Bjelovara, ali će zato biti ubilježene utvrde Čazma, Gudovac, Sv. Benedikt (Stare Plavnice) i Vrbovna (Obrovnica). Karta je više vojničkog, nego klasičnog zemljopisnog karaktera s obzirom na to da je to turbulentno razdoblje prodiranja Turaka u ove krajeve. Ubilježeni su oni lokaliteti, odnosno klasična srednjovjekovna gradišta za koja je

još D. Pribaković konstatirao da su zbog vojnih potreba i specifične situacije (turski prodori i osnutak Vojne krajine) ostala u produženoj uporabi do 17. st.³⁶

I na sljedećim prikazima na kartama Nicola Angielinija iz 1566.³⁷ g. te primjerice Johannesa Sambucusa i Abrahama Orteliusa iz 1572. g.³⁸ ne spominje se Bjelovar. Naime, to je već razdoblje kada su osvojene Virovitica i Čazma (1552. g.), a granica turskog i hrvatskog teritorija praktično je na rijeci Česmi (Čazmi), odnosno bjelovarski je kraj u njezinu neposrednom zaleđu. Ovdje ponovno nalazimo ubilježeno gradište Gudovac te Rovišće, Zrinski Topolovac, Gornji Križ, Domankuš, Štefanje, Svibovec kod Narte, Kupinovac i Šandrovac. Ubilježen je i Bjelovar, ali onaj mađarski, preko rijeke Drave.

Prva kartografska naznaka Bjelovara potječe iz 1639. g. na karti Johanna Winklera,³⁹ kada se učvrstila krajiška granica te kada su se iza nje stekli uvjeti za razvitak manjih naselja, ne samo vojničkog, nego i agrarnog tipa. To je vrijeme kolonizacije kada su ta naselja (na navedenoj karti spominju se gotovo sva današnja sela bjelovarskoga kraja) bila logistika granice, odnosno nisu samo davala vojnike, nego su ih i materijalno (prehrambeno) opskrbljivala. To je i razdoblje kada više nisu egzistirali veliki srednjovjekovni posjedi, poglavito Jakobove Sredice (Velike Sredice) i Sv. Benedikt (Stare Plavnice), koji se zadnji put u vrelima spominju 1512.,⁴⁰ odnosno gore rečene 1528. g., te su se stekli uvjeti i za pojavu novih naselja na njihovu nekadašnjem teritoriju.

Od običnog naselja Bjelovar je prerastao u utvrđeno mjesto, što je vidljivo prema oznakama na karti Martina Stiera iz 1660. g.⁴¹ Funkcija te drvene stražarnice (kartografski prikaz utvrde s četiri bastiona malo je pretjeran) bila je svakako vojničko uvezivanje u formirani sustav granice, poglavito stoga što je u to vrijeme na pravcu prema Čazmi ostala još samo utvrda Svibovec kod Narte i neutvrđeno naselje Štefanje. Gudovac više nije egzistirao kao obrambeni objekt, a Bjelovar, Svibovec i Cirkvena postavljeni su kao linija obrane Rovišća. Takvo kartografsko prikazivanje i spominjanje Bjelovara nije se promijenilo ni na kasnijim kartama, kao primjerice Stjepana Glavača iz 1673.,⁴² Giacoma Cantellija da Vignole iz 1690.,⁴³ Johanna Christopha Müllera iz 1709.⁴⁴ ili Guillaumea Delisla iz 1717. g.⁴⁵

Zadnji kartografski prikaz Bjelovara, u vrijeme kad ga je službeno osnovala Marija Terezija, potječe iz 1745. g. na karti Homannovih nasljednika,⁴⁶ koja je nastala u povodu razgraničenja s Turskim Carstvom nakon Požarevačkog mira 1717. g. Uz Bjelovar, na karti su ubilježeni još samo Čazma, Rovišće i Zrinski Topolovac, s time da ta dva posljednja mjesta imaju – za razliku od Bjelovara – kartografsku oznaku utvrđenja. Analiza tog kartografskog vrela i karte Johanna van der Bruggena iz 1737. g.⁴⁷ ukazuje na još jednu činjenicu, kojoj bi trebalo pokloniti dužnu pozornost u nekoj drugoj raspravi: naime, u kratkom razdoblju od svega desetak godina Bjelovar je –

prema kartografskim oznakama – izgubio obilježje utvrđenja i postao obično naselje. Kako i zašto, još ne znamo.

Na kraju još samo podatak o tome kada je Bjelovar dobio status sajmišnog mjesta. Naime, već prije ukratko sam objasnio kako se taj privilegij stječe⁴⁸ te sukladno povijesnim okolnostima, odnosno razvoju pojedinoga grada i njegovu statusu, možemo vidjeti da naprimjer Jastrebarsko dobiva začetke tog privilegija 1257.,⁴⁹ dok su godišnje sajmove Koprivnici dodijelili 1638. g. u Požunu kralj Ferdinand III., odnosno 1793. g. kralj Franjo II.⁵⁰ Bjelovar je svoju prvu carsku povelju o cehovskim privilegijama dobio 1770. g.,⁵¹ petnaest godina nakon osnutka grada, odlukom carice Marije Terezije, a sajamske privilegije dvije godine kasnije (1772. g.).⁵²

Sukladno svim gore navedenim podacima, koji su se mogli prikupiti iz dostupnih srednjovjekovnih vrela, zaključno bismo mogli reći da iz razmatranja problematike pojavljivanja Bjelovara u srednjovjekovnim vrelima slijedi kako je taj pojam – ako govorimo o Bjelovaru u današnjoj Bjelovarsko-bilogorskoj županiji – neprimjenjiv do 1482. g. Sve ranije pojave u vrelima mogu se odnositi samo ili na Bjelovar u zelinskom kraju ili, pak, na mjesto koje se opisivalo kao „Belin grad“ (*castrum nostrum de Bela* iz 1320. g.). I današnji Bjelovar vjerojatno nosi svoje ime kao podsjetnik na kralja Belu, iako – zasad – ne možemo uspostaviti uzročno-posljedičnu vezu između Bele i današnjega grada. Od svojega prvog „pravog“ spominjanja u vrelima 1482. g. Bjelovar je doživljavao određene upravne i ine transformacije, mijenjajući svoj status od običnog seoskog posjeda preko utvrđenog mjesta do agrarnog naselja u vrijeme Vojne krajine sve do službenog osnutka grada 1755. g.

Nadalje, svakako treba odbaciti miješanje pojmova Bjelovar i Beloblaće s obzirom na to da se radi o dva potpuno različita srednjovjekovna posjeda, koji su – istina – ili nastali na teritoriju nekadašnjeg velikog posjeda Jakobove Sredice ili su bili samo u vlasništvu posjednika iz Jakozerdahela. Sukladno navedenom, Bjelovar nikako nije mogao biti sajamsko mjesto prije 1772. g., stoga treba odbaciti sintagmu „malo sajmišno mjesto u rovišćanskoj županiji“.

Govoreći o gore navedenoj problematici, moramo biti svjesni da u dokazivanju nekih postavki još uvijek ima dosta „rupa“ s obzirom na to da ili nedostaju pojedini dokumenti (ili su nedostupni, ili jednostavno nisu ni napisani, jer tadašnji Bjelovar nije imao neko posebno značenje u povijesti toga kraja, te tako čak nemamo saznanja postoji li uopće pisani tekst carice Marije Terezije o osnutku Bjelovara) ili je njihova interpretacija otežana, jer nemogućnost komparacije podataka zbog vrlo oskudnih topografskih ili genealoških odrednica ne daje pravu sliku širih razmjera. Ipak, nadam se da će ova rasprava pridonijeti pravilnijem tretiranju grada Bjelovara u općoj povijesti ovog dijela Hrvatske, odnosno njegovu stavljanju u realne kronološke, teritorijalne i društveno-ekonomske okvire.

Bilješke

1. V. npr. Buturac J., 1990., 8.
2. Stipišić J. – Šamšalović M., 1959., 360., nr. 1655.
3. V. npr. Gerić B., 1989., 25. i 1994., 75.
4. Horvat A., 1960., 16. za vizitaciju iz 1704. i 19., bilj. 22. za vizitaciju iz 1729. g.
5. Ibid., 12.
6. Horvat A. – Medar M., 1984., 139.
7. Bösendorfer J., 1910., 75.
8. Csánki D., 1893., 19., bilj. 4.
9. Kožul S., 1980., bilj. 8.
10. Heller G., 1978., 15. – 16.
11. Jakovljević G., 2007.
12. Wertner M., 1902., 98. – 99., bilj. 1.
13. Smičiklas T., 1910., nr. 456., p. 556. – 559.
14. Lukinović A., 1992., 387. – 388., nr. 296.
15. Ibid., 393. – 394., nr. 300.
16. Ibid., 406. – 407., nr. 310.
17. Lukinović A., 1994., 38. – 40., nr. 38.
18. Stipišić J. – Šamšalović M., 1960., 600., nr. 2562.
19. Ibid., 631., nr. 2976.
20. Ibid., nr. 2978.
21. Ibid., nr. 2987.
22. Stipišić J. – Šamšalović M., 1961., 495., nr. 3509.
23. Ibid., 531., nr. 3935.
24. Ibid., 538., nr. 4018.
25. Ibid., 539., nr. 4030.
26. Ćuk J., 1916., 52.
27. Smičiklas T., 1910., nr. 424., p. 521. – 523.
28. Ćuk J., 1916., 62., bilj. 125.
29. Smičiklas T., 1907., nr. 941., p. 476. – 477.
30. Smičiklas T., 1904., nr. 327., p. 354. – 355.
31. Smičiklas T., 1905., nr. 8., p. 7. – 13.
32. Dočkal K., 1956., 155., br. 37.
33. Stipišić J. – Šamšalović M., 1960., 614., nr. 2772.
34. Stipišić J. – Šamšalović M., 1961., 483., nr. 3356.

35. Slukan Altić M., 2003., 21., karta 1.
36. Pribaković D., 1956., 109.
37. Slukan Altić M., 2003., 22., karta 2.
38. MUO, 1992., 44., karta 13.
39. Slukan Altić M., 2003., 23., karta 3.
40. Jakovljević G., 2007., 64.
41. Slukan Altić M., 2003., 24., karta 4.
42. Ibid., 25., karta 5.
43. MUO, 1992., 41., karta 11.
44. Ibid., 84., karta 40.
45. Ibid., 88., karta 42.
46. Ibid., 112., karta 62.
47. Ibid., 114., karta 64.
48. Jakovljević G., 2007., 65.
49. Smičiklas T., 1907., nr. 577., p. 51. – 52.;
Laszowski E., 1926., 159.
50. Horvat R., 1913., 236.
51. Zbirka cehalija Kulturno-povijesnog odjela Gradskog muzeja Bjelovar, inv. br. 696.
52. Ibid., inv. br. 701.

Literatura

- Bösendorfer, J. (1910), *Crtice iz slavonske povijesti s osobitim obzirom na prošlost županija: križevačke, virovitičke, požeške, cisdravske baranjske, vukovske i srijemske, te kr. i slob. grada Osijeka u srednjem i novom vijeku*. Osijek.
- Buturac, J. (1990), Povijesni počeci Bjelovara, *Bjelovarski zbornik '90*, Bjelovar, str. 7-17.
- Csánki, D. (1893), *Körösmegye a XV-ik században*, Budapest.
- Čuk, J. (1916), Plemeniti Križevčani od postanka županije križevačke. *Vjesnik kr. Hrvatsko-slavonsko-dalmatinskoga zemaljskog arkiva*, god. XVIII. (Zagreb), str. 41-80.
- Dočkal, K. (1956), Srednjovjekovna naselja oko Streze – prilog našoj srednjovjekovnoj topografiji, *Starine JAZU*, knj. 46. Zagreb, str. 145-202.
- Gerić, B. (1989), Župe na bjelovarskom području u srednjem vijeku, *Bjelovarski zbornik '89*. Bjelovar, 20-26.
- Gerić, B. (1994), Prilozi za povijest osnutka i razvoja grada Bjelovara. *Bjelovarski zbornik 4-5*. Bjelovar, str. 75-84.

- Heller, G. (1978), *Comitatus Crisiensis, Veröffentlichungen des Finnish-Ugrischen seminars an der Universität München, Serie A (Die historischen Ortsnamen von Ungarn), Band 10. München.*
- Horvat, A. (1960), O Bjelovaru – gradu ortogonalnog sistema, *Bulletin Odjela VII. za likovne umjetnosti JAZU*, god. VIII., br. 1. Zagreb, 1960., str. 12-21.
- Horvat, A.; Medar M. (1984), Bjelovar, u: *Likovna enciklopedija Jugoslavije*, sv. I. Zagreb.
- Horvat, R. (1913), Koprivnički godišnji sajmovi, *Vjesnik zemaljskog arhiva*, god. XV. Zagreb, str. 236-240.
- Jakovljević, G. (2007), Bjelovar prije Bjelovara, *HAZU – Radovi Zavoda za znanstvenoistraživački i umjetnički rad u Bjelovaru*, sv. 1. Zagreb – Bjelovar, str. 55-70.
- Kožul, S. (1980), Župna crkva Presvetog Trojstva u Velikom Trojstvu, *Croatica Christiana*, god. IV., br. 5. Zagreb, 169-176.
- Laszowski, E. (1926), Iz arhiva trgovišta Jastrebarskoga, *Vjesnik Kr. Državnog Arkiva u Zagrebu*, god. II. Zagreb, 157-170.
- Lukinović, A. (1992), *Povijesni spomenici zagrebačke biskupije (1395-1420.)*. Zagreb.
- Lukinović, A. (1994), *Povijesni spomenici zagrebačke biskupije (1421-1440.)*. Zagreb.
- Granice Hrvatske na zemljovidima od 12. do 20. stoljeća, katalog izložbe Muzeja za umjetnost i obrt. Zagreb.
- Pribaković, D. (1956), Neki podaci o gradištima severozapadne Hrvatske, *Vesnik Vojnog muzeja JNA* 3. Beograd, str. 107-142.
- Slukan Altić, M. (2003), *Povijesni atlas gradova*, I. sv. Bjelovar, Zagreb.
- Smičiklas, T. (1904), *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*, vol. II. Zagreb.
- Smičiklas, T. (1905), *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*, vol. III. Zagreb.
- Smičiklas, T. (1907), *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*, vol. V. Zagreb.
- Smičiklas, T. (1910), *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*, vol. VIII. Zagreb.
- Stipišić, J.; Šamšalović, J. (1959), Isprave u arhivu Jugoslavenske akademije, *Zbornik Historijskog instituta Jugoslavenske akademije*, vol. 2. Zagreb, str. 289-379.
- Stipišić, J.; Šamšalović, J. (1960), Isprave u arhivu Jugoslavenske akademije, *Zbornik Historijskog instituta Jugoslavenske akademije*, vol. 3., Zagreb, str. 563-643.
- Stipišić, J.; Šamšalović, J. (1961), Isprave u arhivu Jugoslavenske akademije, *Zbornik Historijskog instituta Jugoslavenske akademije*, vol. 4. Zagreb, str. 465-554.
- Wertner, M. (1902), Glossen zu zwei kroatischen Urkunden, *Vjestnik kr. hrvatsko-slavonsko-dalmatinskog zemaljskog arkiva*, god. IV. Zagreb, str. 96-100.

Vrela

Arhiv HAZU, Zagreb

- Diplomata:

VIII – 12 (Bjelovar; 25. kolovoza 1412. g.);

IX – 17 (Beloblaće; 12. prosinca 1423. g.);

XIV – 26 (Bjelovar; 13. travnja 1465. g.);

XVII – 9 (Bjelovar; 19. kolovoza 1482. g.);

XVII – 11 (Beloblaće; 29. rujna 1482. g.);

XVII – 14 (Bjelovar; 13. ili 16. siječnja 1483. g.);

XIX – 40 (Beloblaće; 29. kolovoza 1496. g.);

XX – 59 (Bjelovar; 15. st.);

XXIII – 20 (Bjelovar; 5. siječnja 1510. g.);

XXIII – 89 (Bjelovar; 11. studenog 1512. g.);

XXIII – 121 (Bjelovar; 20. prosinca 1512. g.);

- Elenki obitelji Jelačić:

XXI-2/11, elen. 1., nr. 555. (Beloblaće; 1473. g.)

Gradski muzej Bjelovar

- zbirka cehalija Kulturno-povijesnog odjela:

inv. br. 696. (povelja o cehovskim privilegijama Grada iz 1770. g.);

inv. br. 701. (povelja o sajamskim privilegijama Grada iz 1772. g.)

Nacionalna i sveučilišna biblioteka, Zagreb

- Kartografska zbirka (karta Giacomina Cantellija da Vignole iz 1690. g.);

- S-U-XVIII-14 (karta Johanna Christopha Müllera iz 1709. g.)

Nadbiskupski arhiv, Zagreb

- Acta Capituli antiqua:

fasc. 55., nr. 6-4. (Bjelovar; 16. listopada 1412. g.);

fasc. 31., nr. 55-3. (Bjelovar; 27. listopada 1421. g.);

- Liber privilegiorum episcopatus Zagrabiensis;

- Karta Stjepana Glavača iz 1673. g.;

- Protocoli nr. 130/1, p. 17.-22. (Beloblacka; 1704. g.)

Hrvatski državni arhiv, Zagreb

Fond Ujedinjena Generalkomanda (karta Johana Winklera iz 1639. g.)

Nacionalna biblioteka, Budimpešta

Lazarusova karta iz 1528. g.

Österreichische Nationalbibliothek Wien

Cod. 8609. (karta N. Angielinija iz 1566. g.);

Cod. 8608., fol. 32. (karta M. Stiera iz 1660. g.)

Zbirka NOVAK, Bonn

Karta Giacoma Cantellija da Vignole iz 1690. g.;

Karta Jihannesa Sambucusa i Abrahama Orteliusa iz 1572. g.;

Karta Guillaumea Delisla iz 1717. g.;

Karta Johanna van der Bruggena iz 1737. g.;

Karta Homannovih nasljednika iz 1745. g.

Bjelovar in Mediaeval Source Materials

Summary

The analysis of the occurrence of the name Bjelovar in the available mediaeval written or cartographic sources has essentially changed the so-far accepted contemporary historians' theses and dismissed the conventional opinions, according to which, in the first half of the 15th century, Bjelovar was but a "small fair settlement in the Rovišće county". The first mentions of Bjelovar are to be found in source materials as early as in 1320; however, until 1482, when confirmed by the topographic names of the surrounding mediaeval estates, documents had referred either to Bjelovar in the Zelina county or to "King Bela's town". This is moreover supported by the genealogic data of persons mentioned in the source materials, since they belonged to the local gentry, whose estates had been located to the west from Križevci and Mali Kalnik. In cartographic sources, Bjelovar was first mentioned in Johann Winkler's map in 1639, when the Krajina border was defined; cartographic symbols further help us analyse its transformation from a mere estate through a fortification to a bigger countryside settlement. According to the available information, Bjelovar was not granted any status symbols (such as guild- and fair-related privileges) before the town had actually been founded, i.e. in 1770 (1772).

Keywords: Bjelovar; Beloblaće; *castri nostri de Bela*; Jakobove Sredice.

Dr. sc. Goran Jakovljević
Gradski muzej Bjelovar
Trg Eugena Kvaternika 1
43000 Bjelovar
gradski-muzej-bjelovar@bj.htnet.hr
+385 (0)43 244207